

ERFGOED BRUSSEL

April 2016 | N° 18

Dossier **DE GEMEENTEHUIZEN**

Varia **HEMELBRUSSEL**

STIJL EN ARCHITECTUURWEDSTRIJD

EEN ROMAANS-BYZANTIJNS ONTWERP VOOR SINT-JANS-MOLENBEEK

CHRISTIAN SPAPENS

ARCHITECT-STEDENBOUWKUNDIGE, DIRECTEUR VAN DE VZW CIDEP
(CENTRE D'INFORMATION, DE DOCUMENTATION ET D'ETUDE DU PATRIMOINE)

Ontwerp van een nieuw gemeentehuis voor Sint-Jans-Molenbeek, architect Frédéric Van der Rit, 15 november 1847.
Lithografie, oorspronkelijke grootte 255 x 352 mm (blad) (© CIDEP).

In het begin van de 19de eeuw kende de gemeente Sint-Jans-Molenbeek een constante en grote demografische groei.¹ In die mate dat het gemeentebestuur in 1845 besloot om een nieuw gemeentehuis te bouwen. Het beschikte over een terrein geschonken² door de *Administration des Hospices de Bruxelles* [Administratie van de Godshuizen van Brussel], tegenover de locatie van de toekomstige hippodroom (huidige Hertogin van Brabantplaats) en lanceerde een eerste wedstrijd die echter strandde bij gebrek aan middelen.

In oktober 1847 besloot de gemeenteraad om de architecten Louis Spaak³ en Jean-Frédéric Van der Rit⁴ in concurrentie met elkaar, elk een ontwerp te laten maken op basis van een zorgvuldig uitgewerkt architecturaal programma.⁵ De ontwerpen moesten "*d'architecture byzantine ou gothique*" zijn en moesten, althans als het budget werd gerespecteerd, "*comporter des parties artistiques, telles que tours, flèches, portiques, galeries, ornemens, etc.*" Deze aandacht voor de esthetica had een stedenbouwkundige dimensie, want het gemeentebestuur preciseerde dat "*l'artiste qui présenterait un projet de façade pour les maisons de la place concordant avec celui de la maison communale aurait également un titre à être préféré.*" Zoals gebruikelijk, stipuleerde het reglement van deze beperkte wedstrijd niet alleen het programma per verdieping, maar ook het type van in te dienen documenten (kostenraming, plannen, doorsnede, gevels), hun schaal (0^m015 per meter) en ook de datum van indiening, die al even gebruikelijk, bijzonder kort was: minder dan veertig kalenderdagen.

Het ontwerp van Van der Rit genoot de voorkeur. Het zou echter niet worden uitgevoerd want uiteindelijk was het gemeentebestuur van Molenbeek niet geneigd om het symbool bij uitstek van de nabijheid tot de burgers, zo ver van het historisch centrum van de gemeente op te trekken. Het rapport dat Van der Rit bij zijn ontwerp voegde, is bewaard

gebleven. De symbolische aspecten daarvan, verdienen het volgens ons om hier te worden weergegeven want ze geven nadrukkelijk commentaar bij de gereproduceerde gevel.

"Mijne heren, ik heb me gebaseerd op de tijd waarin de feodale maatschappij genoeg had van een willekeurig administratief regime en erin slaagde om zijn **vrijheden** te verwerven. Die mooie tijd was die van het ontstaan van de **gemeentes**. In de kunstgeschiedenis werd hij aangekondigd met een nieuw architectuurtype waarmee de romaanse stijl, waarvan de strengheid die door gemeentelijke vrijheden een nieuw elan hadden gevonden, abrupt in ongenade viel. Het was zeker een mooie periode die in een publiek monument moest worden vastgehouden, in een gebouw dat de zetel van het gemeentebestuur moest worden. De kantelen, torens en schietgaten die voordien elementen waren van een brutale en materiële macht, zijn vandaag nog slechts het symbool van de morele kracht van onze instellingen, met de geest waarvan onze magistraten en ambtenaren doordrongen zijn. De stijl van het geheel van het nieuwe gemeentehuis is diegene die in de archeologie doorgaans, ten onrechte, **Byzantijns, romaans of mystiek** wordt genoemd. Eigenlijk waren zijn voorbeelden de Byzantijnse en de Latijnse kunst. Maar in de 5de eeuw werd de stijl in Lombardije aangepast door de meesters van de Venetiaanse school en drong daarna door in het Westen waar hij zich tot meerdere speciale types ontwikkelde. Elk van die types kreeg een **nationaal karakter**, afhankelijk van de plaats waar het doorgang vond.

De term **romaans-Byzantijns** lijkt me beter geschikt voor de stijl waarvan ik me heb bediend. De nationale vesie ervan is Lotharings want de monumenten waarvoor dit specifieke type met dezelfde kenmerken is gebruikt, is verspreid over het grondgebied van het voormalige hertogdom van Lothier, waar het gebied dat nu België is, toen deel van uitmaakte.

Voor de compositie van mijn ontwerp heb ik geenszins slaafs de architecturale elementen van oude gebouwen willen

reproduceren; ik heb alleen de algemene kenmerken gedefinieerd, ze gegroepeerd tot systeem, of ze veeleer verheven tot een orde en ik heb ze massaal toegepast, ervan doordrongen dat de strengheid van de purist zich niet kan verheffen boven details en groepen en wat het geheel betreft, dat moet het karakter van zijn tijd uitstralen.

Het karakter van de 19de eeuw moet gedomineerd worden door het stempel van eigentijdse ideeën. Dat is trouwens de mening van de meeste competente mensen in de archeologische en iconografische wetenschappen, en dat was ook altijd mijn visie. Trouwens niets zou abnormaler zijn, dan het dulden van die flagrante anachronismen die vroeg of laat verwarring zaaien in een wetenschap die al zoveel diensten heeft bewezen aan de historische wetenschappen."⁶ De woorden in vetjes werden door Van der Rit zelf benadrukt.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. 1.632 inwoners in 1806, 1.845 in 1816, 4.142 in 1830, 12.065 in 1846.
2. Deze schenking was natuurlijk niet zonder speculatieve bijbedoelingen en ingegeven door de grandioze plannen van inspecteur der wegen Charles Vander Straeten. Over dit project, dat in 1837 werd ontwikkeld en werd goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 1842, zie *Établissement d'un champ de manœuvres et d'un hippodrome à proximité de Bruxelles. Rapport de l'inspecteur voyer dans les faubourgs et autres documents officiels*, Brussel, 1846.
3. Brussel 1804 – Brussel 1893.
4. Brussel 1823 – Sint-Jans-Molenbeek 1882.
5. "...Byzantijnse of gotische architectuur hebben." "...artistieke elementen bevatten, zoals torens, spitsen, portieken, galerijen, ornamenten enz." "De kunstenaar die voor de huizen van het plein een gevelontwerp indient dat harmonieert met dat van het gemeentehuis, zal eveneens de voorkeur genieten." Gedeeltelijk gepubliceerd in *La Belgique communale*, revue des intérêts communaux, februari 1848, kol. 256.
6. *La Belgique communale*, op.cit., kol. 239 [zie ook p. 119].

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Murielle Lesecque, Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen en Anne-Sophie Walazyc. Met de collaboratie van Olivia Bassem

EINDREDACTIE

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Coffi Barboza, Michel Debeule, Paula Dumont, Michèle Herla, Harry Lelièvre, Géry Leloutre, Cécile Mairy, Benoît Mihail, Cecilia Paredes, Barbara Pecheur, Roose Partners Architects, Christian Spapens, Brigitte Vander Bruggen, Barbara Van der Wee, Manja Vanhaelen, Tom Verhofstadt.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis, Harry Lelièvre, Griet Meyfroots, Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

IPM printing nv

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen. bpeb@sprb.irisnet.be

BEDANKINGEN

Françoise Boelens, Ralf Boswell, Philippe Charlier, Julie Coppens, Farba Diop, Stéphane Duquesne, Alice Gérard, Philippe de Gobert, Alfred de Ville de Goyet, Anne-Cécile Maréchal, Marc Villeirs.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/ Gewestelijke overheidsdienst Brussel, CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemene Rijksarchief
CIDEP – Centre d'Information, de Documentation et d'Etude du Patrimoine
DCBSO – Documentatiecentrum van Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en Landschappen
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2016/6860/011

Cette revue paraît également en Français sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.